

वावरात झाला, तेव्हा आपल्या साठवलेल्या शेलक्या बियाण्याचे, माठा - मडक्याचे पेंड फोडून माय उदास डोळ्यांनं त्यांच्याकडं पाहताना दिसली. ओलावल्या डोळ्यांनं रडताना दिसली. तेव्हा दादा म्हणाले,

‘येडीच हाये. येडाबाई, आव जमान्यासंगं बदलावंच लागते माणसाले. नाईतं आपले शेजारी घेतील एकर वीस पोत्याची झडती अन् आपल्याला होईल दोन पोते’....

‘पण आता या पेरल बियाचं दुसरं बी धरता येणार नाही. हे असं वांझोटं वाण काय कामाचं माय ? वंश टिकलाच पाहजे तं ...’ हे तिचं दुःख...

म्हणूनच ती कधीच दिसली नाही, तिच्या नवऱ्याशी चहाटळ गप्पा मारत, लाळीस, मधागळ हसता - बोलताना. तिची नवऱ्यासोबत चर्चा सतत शेतीवाडीची, सतत पिकापाण्याची. नवरा - बायकोचं नातं वंशसातत्य टिकवण्याचं. भुईतून नातं उगवण्यापुरतं. म्हणजे असं तिनं कधी बोलून दाखवल्याचं आठवत नाही; पण ते तिच्या आचरणातून टाळसर होत गेलेलं दिसत राहिलं; नंतर आठवणींच्या पातळीवर. भुई आणि बाईचं जन्मसार्थक वंशसातत्याचं, सृजनातून भूक भागवण्याचं.

दोन वर्षांची सततची नापिकी. त्यामुळे आधीचं अर्थसंचित त्यातच, जगण्यातच संपत गेलं आणि मग प्रचंड हेळसांडत अंगावर काढलेलं तिचं दुखणं बळावत गेलं. कॅन्सरसारख्या दुर्धर आजारात शेती गहाण टाकून किंवा विकून उपचार करण्याचं तिनं मान्य केलं नाही कधीच. कल्पनेच्या पातळीवरही ... ‘माणूस काय, आज हाये उद्या नाई... मरणारच आस्ते एक ना एक दिवस; पण पुढच्या पिढीसाठी वावर पाहजे नं...वावराबगर कसं जगतील लेकरं बाळं?’

असं म्हणून ती फरटफटत जगली. त्याही अवस्थेत तिला वावरात न्यावं लागायचं. गाडीत टाकून. मग ती आंब्याच्या झाडाशी बसून वावराला नजरमिठी मारून बसायची. गचागच. कधी - कधी पाठकुळी घेऊन या वढीवर चाल, त्या वढीवर चाल. मुटकुळं नेऊन टेकवलं अन् कधी आजूबाजूला गेलं, तर रांगत रांगत ढेकळा-मातीतून पुढे सरपटत जायची. जुन्या आठवणी डोळ्यांत घेऊन ती तळभुई हातातून काळजात साठवायची.

‘मी मेली की मले याच आंब्याखाली आणून जाळजा. त्या मसणखाईत नका जाळजा...’

ती नवऱ्याला सांगायची. पोराना सांगायची अन् मग शब्दांची सगळी संवादभाषाच आटं धरायची.

माय गेल्यावर मग घरात बाईच उरली नाही दोन वर्षं आणि बापही मेला हापकी खाऊन दोन वर्षांत आणि त्या सगळ्या आठवणींचा गलका डोळ्यांत, कालवा काळजात आणि माझे दिवस, माझ्या राती दग्ध घायाळ; तिच्या आठवणी कागदावर ओरबाडण्यात... आयुष्याचा सगळा गळाठाच होत गेला. एक

धांडा इथं, तर एक धांडा तिथं... सावरताच नाही आलं. एक पान इथं, तर एक पान तिथं ! सांजावल्यावर काळीजगलका म्हणायचा, ‘माय वावरात गेली कशी नाही घरी आली वाट पाहता पाहता काळी रात दारी आली...’

नसे आगटी चुलीत तिचा देह थंडावला

डोंब भुकेचा पोटात त्यानं जीव भंडावला !’

कधी - कधी ती परतून येत असायची. ते मायलेकाचं चित्र पडद्यावर सिनेमा पाहिल्यासारखं बंद पापण्यांच्या डोळ्यांत सगुण साकार व्हायचं; शब्दांतून कागदावर उतरायचं,

‘माय, दिवस कलून गेल्यावर

परतायची घराकडे

तेव्हा पौष मासाच्या थंडीत गुरफटलेली

तीव्र झोंबरी हवा

शिवासातल्या हिवभरल्या झाडावरून

सभोवार सळसळत असायची

मायच्या अंगावर गारव्या थंडीने

काटा यायचा सरसरून

माय फाटक्या लुगड्याचा पदर

अंगाभोवती लपेटून थरथरत चालायची...’

माय वळण वाटेवरच्या

पांदीतल्या वटून झडून गेलेल्या

अपघाती चिंचेसारखी

दुष्काळी रडक्या आयुष्यातले

कोरडवाहू सुने दिवस ढकलायची...’

अजूनही कधी आखाडतोंडी, आषाढ महिन्यात गच्चगच्च काळ्या - पांढऱ्या ढगांनी आभाळ भरून येतं. पेरणीच्या दिवसांची ती शेतमाळावरची धावपळ डोळ्यांत उजागर होते. मी लिहू लागलो, तेव्हा ‘बारोमास’ लिहिण्याच्या कठोर दग्ध शापाने मन कासावीस होतं. तेव्हा पार्वतीमाय शेवंतामायच्या अर्ध्या रुपात आभाळबळ देते. तिने उमलत्या वयात निखळळ मानवतावादाची, पशुपक्ष्यांविषयी, किड्यामुंग्यांविषयी ममताळूपणे वागण्याची दिलेली ती शिकवण तिच्यातल्या आदिमायेला शब्द साकार करताना म्हणते,

‘आसं करु नाई ... मुक्या बिचाऱ्या अश्राप जिवाले

बाळा, आसं छळू नाई

आभाळाच्या छपरारखाली

आपून अन् ते येगळे नाई’.

लेखक ग्रामीण जीवन चित्रण करणारे सध्याचे आघाडीचे कादंबरीकार असून ‘बारोमासकार’ अशी त्यांची ओळख निर्माण झाली आहे. सदर लेख ‘शब्द’ मासिकातून पुनर्मुद्रित केला आहे सौजन्य - येशू पाटील.

पता: जानेफळ, ता. मेहकर, जि. बुलढाणा

मो. नं. ९४२०५६४९८२